01

ได้รับบทความ : 13/11/2566 | แก้ไขบทความ : 25/03/2567 | ตอบรับบทความ : 25/03/2567
Received : 13/11/2023 | Revised : 25/03/2024 | Accepted : 25/03/2024

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คุณค่าหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

The Preserving Intangible Cultural Heritage Value of Traditional Thai Embroidery

จิรัชญา วันจันทร์[1] และ อนุชา แพ่งเกษร[2]
Jiratchaya Wanchan[1] and Anucha Pangkesorn[2]

[1] นักศึกษาระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
[2] ศาสตราจารย์ ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1] PhD candidate, program in Culture – Based Design Arts, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand / Corresponding Author (E-mail: liberlek@gmail.com)
[2] Prof.Pol.Capt.Anucha Pangkesorn (PhD), Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ทางมรดกภูมิปัญญาหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ ที่มุ่งเน้นคุณค่าความงามหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ ซึ่งเป็นงานประณีตศิลป์ที่เป็นศาสตร์ชั้นสูง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความวิจิตรบรรจง ความประณีตและงดงาม แสดงถึงภูมิปัญญาที่เกิดจากการสืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษ แฝงด้วยความวิริยะอุตสาหะ ทักษะความชำนาญเฉพาะตัวของช่างฝีมือชั้นสูง งานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณเป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นในเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง สำหรับประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตการปักตกแต่งบนฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์ เครื่องทรง เครื่องราชนูปโภคของพระมหากษัตริย์ เครื่องแต่งกายนาฏศิลป์ชั้นสูง และเครื่องสังฆภัณฑ์ที่แสดงถึงสมณศักดิ์ หัตถศิลป์ผ้าปักโบราณเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวผ่านกระบวนการกรรมวิธีการปักผ้าที่มีความยุ่งยากและซับซ้อน ทำให้ปัจจุบันเริ่มเสื่อมคลายไปตามกาลเวลา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีคุณค่าควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบสาน ส่งเสริม และพัฒนาต่อยอด มิให้สูญหายไปในอนาคต

คำสำคัญ : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, คุณค่า, หัตถศิลป์, ผ้าปักโบราณ

Abstract

This article is part of the broad study into the intangible cultural heritage of traditional Thai embroidery craftsmanship in terms of the value and beauty. The domain of traditional craftsmanship holds exquisite works of art with a unique identity and is sophisticated and elegant. It represents the wisdom, perseverance, and unique skills of high-class craftsmen which have been passed down from ancestors. This traditional Thai embroidery craftsmanship was created specifically among the upper class and used for decoration of the King's royal garments, the royal regalia, and royal utensils, as well as to adorn traditional high-end dance costumes and religious equipment which represent monastic reverence. The traditional Thai embroidery craftsmanship has a unique identity. However, the embroidery techniques are difficult and complex which influenced by societal changes. This cultural heritage of Thailand is at risk of gradually disappearing with time. The culture and wisdom associated with traditional Thai embroidery craftsmanship are valuable and worthy of conservation, continuation, promotion, and further development, to ensure it will not be lost in the future.

Keywords : Intangible Cultural Heritage, Value, Traditional Embroidery, Craftsmanship

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคดิจิทัลขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม หลังโรคโควิด-19 (COVID-19) ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนไปทั้งวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และรวมถึงความเป็นเมือง (Urbanization) ด้วยเทคโนโลยีแพลตฟอร์มออนไลน์ และโซเชียล มีเดีย (Social Media) ทำให้ความเป็นเมืองเข้าไปสู่ทุกหนแห่ง เกิดการรับรู้ในสิ่งเดียวกัน มีวิถีชีวิตที่คล้ายกัน การเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่รวดเร็วแตกต่างจากในอดีตที่ต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนาน ส่งผลให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของมนุษย์ในบางพื้นที่ เริ่มลดบทบาทความสำคัญถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมและความรู้ใหม่ ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นสิ่งที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว (วรพงศ์ ผูกภู่, 2562)

องค์ความรู้ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนหลายกลุ่มเริ่มสูญหายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ในปี ค.ศ.2003 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุสิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน (The United Nations Education, Scientific and Cultural Organization, 2003)

วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง ความดี ความงาม ความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวิทยาการ ความเชื่อ การศาสนา เป็นต้น และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหลังต่อไปจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมที่สั่งสม เลือกสรร ปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ใช้เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันของสังคม วัฒนธรรมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างสรรค์ให้เจริญงอกงาม โดยสืบทอดจากมรดกวัฒนธรรมในอดีต (กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์, 2565)

ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญางานหัตถศิลป์ของไทยได้รับการสั่งสม สืบทอด และพัฒนามาเป็นระยะเวลายาวนาน งานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทยปรากฏขึ้นตั้งแต่โบราณกาล ที่สืบเนื่องมาจากราชสำนัก กลุ่มชนชั้นสูง เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตเป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ โดยสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) งานหัตถศิลป์ชั้นสูง ซึ่งเป็นงานฝีมือของช่างหลวง 2) งานหัตถศิลป์พื้นบ้าน ที่สร้างงานโดยกลุ่มชาวบ้าน (ศิวรี อรัญนารถ และศมิสสร สุทธิสังข์, 2562)

หัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ ศิลปะการปักผ้าค่อยเลือนหายไป เนื่องจากกระแสค่านิยมในเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแบบตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยตามกาลสมัย จนกระทั่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาของงานช่างศิลป์ไทย เพื่อช่วยเหลือราษฎรที่เดือดร้อนจากการทำเกษตรกรรม มีอาชีพเสริม พระองค์ทรงมุ่งเน้นส่งเสริมงานหัตถศิลป์ซึ่งเป็นสมบัติของชาติ ทั้งเป็นการรักษางานช่างฝีมือและศิลปินผู้ผลิต ทรงวางแนวทางฟื้นฟูและสืบทอดงานประณีตศิลป์ชั้นสูงให้ดำรงรักษาไว้เป็นเอกลักษณ์ของชาติ การเรียนการสอนงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณในสมัยก่อน จะเป็นการเรียนการสอนกันในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น งานฝีมือชาววังที่มีความประณีตวิจิตรบรรจง ครูผู้สอนเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในทรงได้รับการอบรมมาเป็นอย่างดี พระบรมมหาราชวังชั้นในจึงเปรียบเสมือนโรงเรียนการเรือนและโรงเรียนช่างสตรีของกุลสตรีในยุคนั้น (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2555) ปัจจุบันงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณนั้น มีการใช้งานอยู่ในแวดวงที่จำกัด ยังไม่เผยแพร่ออกมาสู่สังคมในวงกว้าง

ดังนั้น จากการศึกษามรดกภูมิปัญญาหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย ทำให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องราวทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย มีอัตลักษณ์ทางด้านรูปแบบกรรมวิธี ความประณีต วิจิตรงดงาม บทความวิชาการนี้จะเป็นการนำเสนอองค์ความรู้ด้านหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณในช่วงยุคกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ในกลุ่มงานหัตถศิลป์ชั้นสูง ซึ่งเป็นงานฝีมือของช่างหลวง จากภาคเอกสาร ตำรา หนังสือทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ นำข้อมูลดังกล่าวที่ได้ศึกษามารวบรวมวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้เห็นคุณค่าความงามของงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ เป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้ อนุรักษ์ พัฒนา สืบสาน ส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทยต่อไป

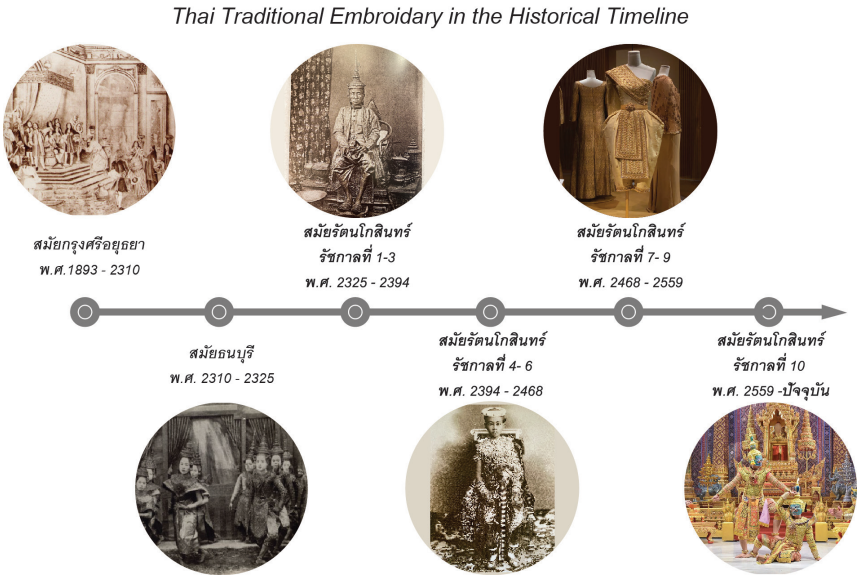
ความเป็นมาของหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

หัตถศิลป์ผ้าปักโบราณถือว่าเป็นงานหัตถศิลป์ชั้นสูงเป็นศาสตร์และศิลป์ เริ่มปรากฏในราชสำนักสยาม ตั้งแต่สมัยอาณาจักรอยุธยา สังคมอยุธยามีความพรั่งพร้อมบริบูรณ์ การเจริญสัมพันธไมตรีด้านการทูต ศิลปวัฒนธรรมหลายแขนงเฟื่องฟู รวมทั้งวัฒนธรรมด้านการนุ่งห่มและการแต่งกายเป็นศูนย์กลางการค้ากับนานาชาติ เป็นเหตุให้มีสินค้าทั้งจากซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออกหลั่งไหลสู่กรุงศรีอยุธยา ทำให้ราชสำนักอยุธยามีโอกาสในการคัดสรรวัตถุดิบสิ่งทอ อยุธยาเป็นดินแดนที่มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนมีการนำเข้าสินค้านานาชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะสินค้าประเภท

ผ้าผืน ผ้าปักหลากหลายชนิด และวัสดุสำหรับนำไปใช้ปักตกแต่ง ถักทอ ส่งอิทธิพลต่อรสนิยมและแบบอย่างทางศิลปะงานปักผ้ามีความหลากหลาย จากการที่ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบเข้ามาในลักษณะของเครื่องบรรณาการกับกิจการพระพุทธศาสนา (ปรีดา บุญยรัตน์, 2560) งานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณเป็นที่นิยมในราชสำนักหมู่เจ้านายชั้นสูง การสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต การเลือกสรรสิ่งทอชั้นสูงสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง ที่มีสถานภาพทางสังคมลดหลั่นกันไปตามลำดับ ตามระบบความเชื่อ และแนวคิดจักรวาลวิทยา การนำมาใช้ในวาระและโอกาสที่แตกต่างกันไป (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2555)

การปักผ้า หมายถึง การสร้างลวดลายลงบนผ้าพื้นโดยใช้เข็มสอดเส้นด้ายเส้นไหม หรือดิ้นเงินดิ้นทองลงไปในเนื้อผ้าแล้วสอดขึ้น ๆ ลง ๆ ตามลวดลายที่ร่างไว้ เช่น ลายดอกไม้ ใบไม้ลายไทย เป็นต้น ส่วนมากใช้เป็นผ้าปูลาดเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ มีทั้งช่างที่เป็นฝีมือไทยและฝีมือต่างประเทศที่ส่งมาขาย เช่น ผ้าสุจหนี่ หักทองขวางที่ปักด้วยดิ้นทองการปักผ้าจำเป็นต้องอาศัยการเขียนลวดลาย การให้สี และการปักลวดลายที่ประณีต จึงจะได้ภาพปักออกมางดงามยิ่ง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2559)

งานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ งานฝีมือช่างศิลป์ การปักผ้าตกแต่งลวดลายเป็นเครื่องทรงตามในโอกาสการใช้สอยต่าง ๆ สำหรับเครื่องทรง เครื่องราชูปโภค เครื่องแต่งกาย และเครื่องรำของนาฏศิลป์ชั้นสูง การรับอิทธิพลแบบตะวันตกส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปคงอยู่ในกลุ่มเฉพาะโอกาสพิเศษเท่านั้น ดั้งนั้น ในการศึกษาได้สรุปช่วงเวลาของการปรับเปลี่ยนไปของงานหัตถศิลป์งานปักผ้าโบราณของไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบันแบ่งตามยุคสมัยออกเป็น 6 ช่วง คือ 1) สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.1893-2310 2) สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ.2310-2325 3) สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-3 พ.ศ. 2325-2394 4) สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-6 พ.ศ.2394-2468 5) สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7-9 พ.ศ.2468-2559 และ 6) สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 10 พ.ศ.2559-ปัจจุบัน (ตามแผนภาพที่ 1)

แผนภาพที่ 1 สรุปช่วงเวลาการปรากฏของงานหัตถศิลป์ผ้าโบราณของไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ประเภทของงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ

หัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ เป็นงานศิลปะการปักตกแต่งบนผืนผ้า สามารถแบ่งตามหมวดหมู่ของงานออกเป็น 5 ประเภท 1) งานปักเครื่องทรง 2) งานปักตกแต่งอาคารสถานที่ 3) งานปักเครื่องตั้งประกอบงานพระเมรุ 4) งานปักเครื่องใช้ และ 5) งานปักเครื่องรำ (การแสดง) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) งานปักเครื่องทรง จะปรากฏในฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนัก ในงานราชพิธี ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าปักตกแต่งตามลักษณะการใช้สอยและตามฐานานุศักดิ์ของผู้ใช้ และเครื่องแต่งกายที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ประทานเป็นบรรดาศักดิ์ แก่ข้าราชบริพารและเจ้านายชั้นสูง อาทิ ฉลองพระองค์ เสื้อครุย ผ้าตาด แถบ แพร เครื่องประดับยศ เป็นต้น (ตามภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 เครื่องทรงในการสมโภชในราชพิธีโสกันต์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงเครื่องต้นอย่างขัตติราชกุมารี
ที่มา: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (2548)

เครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์

เครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์ เป็นเครื่องหมายความเป็นพระราชาชุดครุยหรือฉลองพระองค์สีทอง สง่างาม ลวดลายวิจิตรบรรจง ชื่อเรียกว่า “ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์” หรือ “ฉลองพระองค์ครุยมหาจักรี” ฉลองพระองค์เต็มยศ ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์เป็นเครื่องประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือพระราชทานสำหรับพระราชวงศ์ ตลอดจนขุนนางและข้าราชการ ใช้สวมใส่ในพระราชพิธีที่สำคัญ ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์ของพระมหากษัตริย์ มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาทรงใช้สวมทับเป็นฉลองพระองค์ชั้นนอกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ผ้าที่นิยมใช้ในการทำฉลองพระองค์ครุยสำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ มีหลายชนิดที่สำคัญ คือ ผ้ากรองทอง ผ้าที่เกิดจากการนำเส้นลวดทองหรือไหมทอง มาถักทอประกอบกันเป็นผืนผ้า ปักทองลายก้านแย่งหรือพื้นสีสลับทองหรือขาวสลับทอง มีสำรดขอบ[1] สำรดต้นพระกร ปลายพระกร และสำรดฉลองพระองค์ครุยนั้น

1 สำรดขอบ หรือ สมรดขอบ คือ ขอบเสื้อ ขอบต้นแขน ขอบปลายแขน

พื้นกรองทอง ปักทองหรือใช้ทองเส้นหยาบ ขลิบลูกไม้ทอง ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์ ใช้เส้นทอง เส้นเงิน ที่เรียกว่า ทองแล่ง เงินแล่ง หมายถึง ทองดำหรือเงิน ที่นำเส้นทองมาแล่งเป็นเส้นบาง ๆ ใช้สำหรับปักหรือทอผ้า ปักเป็นลวดลายบนผ้าโปร่ง (ฐานเศรษฐกิจ, 2562) (ตามภาพที่ 2 และ 3)

เสื้อครุย สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ครุยพระราชวงศ์เป็นฉลองพระองค์ครุย สำหรับพระมหากษัตริย์และบรมวงศานุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า มีลักษณะเป็นเสื้อครุยกรองทองหรือเงินทั้งองค์ มีสำรดที่ขอบรอบ ต้นแขน และสำรดติดข้างลำตัว จากรอยต่อแขนเสื้อกับตัวเสื้อขนานกับลำตัวตรงลงมาจรดที่ชายเสื้อด้านล่าง เรียกว่า ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์ 2) ครุยเสนามาตย์ ตามความในมาตรา 5 ของพระราชกำหนดเสื้อครุยพุทธศักราช 2457 มีความว่า ผู้จะสวมครุยต้องมีบรรดาศักดิ์ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง ตั้งแต่ชั้นทุติยจุลจอมเกล้า หรือจุลวราภรณ์ หรือจุลสุราภรณ์ขึ้นไป เสื้อครุยเสนามาตย์ มี 3 ชั้น คือ ชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี และ 3) ครุยตำแหน่ง ตามความในมาตรา 6 ของพระราชกำหนดเสื้อครุยพุทธศักราช 2457 ผู้สวมเสื้อนั้น คือ ผู้พิพากษาทุกชั้น พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้อ่านประกาศหรืออ่านคำถวายชัยมงคลในชั่วเวลาเฉพาะกาล และข้าราชการเข้าในหน้าที่ราชพิธี (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2555)

ภาพที่ 2 ฉลองพระองค์ครุยกรองทองของสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

ภาพที่ 3 ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์
ที่มา : ฐานเศรษฐกิจ (2565)

ภาพที่ 4 แพรห่มสำหรับสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติจุลจอมเกล้าฝ่ายใน ผ้าไหมปักดิ้น
จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

2) งานปักตกแต่งอาคารสถานที่ ปรากฏราวสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งการปักไหมสีเบญจพรรณ การปักดิ้นเงิน ดิ้นทอง การปักเลื่อม โดยลักษณะงานปักในช่วงแรกนั้นเป็นงานปัก 2 มิติ ตามรูปแบบของงานจิตรกรรมไทย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีการปักในลักษณะรูปแบบคล้ายภาพเขียนตะวันตก มีมิติ แสงเงา ด้วยเทคนิคการปักซอยไหมแบบโบราณ (ตามภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 งานปักไหมสี เรื่อง การยุทธหัตถีบนคอช้างระหว่างพระศรีสุริโยทัย กับพระเจ้าแปร เมืองหงสาวดี

ที่มา : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม , 2555

3) งานปักเครื่องตั้งประกอบงานพระเมรุ ตามประเพณีเมรุมาศของไทยนั้น ได้จัดขึ้นตามความเชื่อแบบพราหมณ์ที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ซึ่งสถิตบนเขาพระสุเมรุอันล้อมรอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์และเมื่อจุติมายังมนุษย์โลกเป็นสมมุตเทพ เมื่อสวรรคตจึงตั้งพระบรมศพบนพระเมรุมาศ เพื่อเป็นการส่งพระศพ พระวิญญาณกลับสู่สวรรค์ เพื่อใช้ประกอบการแสดงความจงรักภักดี ส่งเสด็จเจ้านายผู้ล่วงลับสู่สวรรคาลัยตามพระราชพิธี

4) งานปักเครื่องใช้ ผ้าปักถูกนำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับกษัตริย์ ราชวงศ์และเจ้านายชั้นสูง ทั้งของใช้ส่วนพระองค์และของใช้ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา อาทิ ผ้าปูหน้าโต๊ะบูชา ผ้าสุจหนี่ (ผ้าจากอินเดีย ตกแต่งท้องผ้าและขอบผ้าด้วยการปักดิ้นเงินหรือดิ้นทอง เป็นลวดลายบนผืนผ้า)หรือผ้าปูลาด ปักด้วยเทคนิคหักทองขวางบนผ้ากำมะหยี่ (ตามภาพที่ 6) งานหัตถศิลป์ผ้าปักผ่านทางศาสนาประเพณีความเชื่อ ในเครื่องใช้เครื่องสังฆภัณฑ์ที่มีสมณศักดิ์ เช่น พัดยศ พัดรอง ตาลปัตร ฯลฯ (หน่วยปฏิบัติงานวิจัยแฟชั่นและนฤมิตศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559)

ภาพที่ 6 ผ้าสุจหนี่ ปักหักทองขวางด้วยดิ้นทอง ตรงกลางปักลายพุ่มข้าวบิณฑ์
ที่มา: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม , 2555

ตาลปัตร เป็นสิ่งที่ฆราวาสสร้างขึ้นเพื่อถวายให้แก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นการสร้างบุญกุศลส่งผลให้ตนเองสมปรารถนา หรืออุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดา มีการจัดทำด้วยวัสดุที่หายากหรือมีคุณค่า การประดับประดาด้วยการปักลวดลายสัญลักษณ์ ตัวอักษร หรือปีนักษัตรด้วยไหมสี ดิ้นเงิน ดิ้นทอง ประดับอัญมณี และเลื่อมต่าง ๆ ตามแต่ผู้มีจิตศรัทธา สำหรับพระสงฆ์ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพราะราชทานสมณศักดิ์แล้วนั้น จะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบสมณศักดิ์ตามลำดับชั้น ซึ่งมี “พัดยศ” เป็นลำดับแรก พัดยศมีลักษณะแตกกต่างกันไปตามลำดับชั้น (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2555) (ตามภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 *ภาพด้านซ้าย* พัดรองที่ระลึกในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 50 พรรษา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง ทำด้วยผ้าแพรสีเหลืองอ่อน ปักไหมสี ตรงกลางปักพระนามาภิไธยย่อ ส.ผ. ภายใต้มงกุฎกษัตรี และเศวตฉัตร 7 ชั้น ขนาบด้วยฉัตร 5 ชั้น

ภาพด้านขวา พัดรอง “พัดกุนนักษัตร” ปีกุนเป็นปีที่ทรงพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง ทำด้วยผ้าแพรสีเหลืองอ่อน ปักไหมสีลวดลายเป็นรูปหมูสองตัวหันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางด้านบนปักพระนามาภิไธยย่อ ส.ผ. ภายใต้มงกุฎกษัตรี
ที่มา : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2555)

5) งานปักเครื่องรำ (การแสดง) งานปักผ้าที่ปรากฏผ่านชุดการแสดงของราชสำนักฝ่ายใน อาทิ โขน ชุดนางรำ หรือหุ่นละคร บนองค์ประกอบของเครื่องแต่งกายต่าง ๆ ปัจจุบันจะปรากฏงานปักเครื่องรำของราชสำนัก ในเครื่องแต่งกายชุดโขนพระราชทานของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็นผู้ริเริ่มให้มีการรื้อฟื้นการแสดงโขนและเครื่องแต่งกายโขนในรูปแบบดั้งเดิม เพื่อเป็นการรื้อฟื้นกรรมวิธีรูปแบบการปักชุดโขนตามแบบโบราณกลับมาใช้ในเครื่องแต่งกายชุดโขนพระราชทาน (ตามภาพที่ 8, 9)

ภาพที่ 8 หุ่นหลวง จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

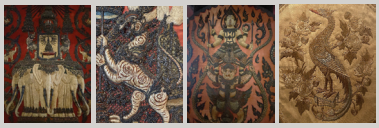
ภาพที่ 9 เครื่องแต่งกายโขนพระราชทาน ตอน “พิเภกสวามิภักดิ์”
ที่มา: https://www.khaosod.co.th/entertainment/news_1779393 สืบค้นวันที่ 8 สิงหาคม 2566

กระบวนลวดลายและสัญลักษณ์ในงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ

กระบวนลวดลายปักที่ใช้สำหรับหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ เริ่มต้นจากราชสำนักและชนชั้นสูง จึงทำให้แบ่งกลุ่มลวดลายในการปักตกแต่งได้อย่างชัดเจน และมีข้อกำหนดของการใช้ลวดลาย เพื่อบ่งบอกตามฐานันดรศักดิ์ ดังนั้น ช่างฝีมือในราชสำนักผู้ออกแบบลวดลายการปัก จะแฝงไว้ด้วยคติความเชื่อต่าง ๆ ช่างต้องคำนึงถึงเนื้อผ้า รูปแบบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการสวมใส่ และชนชั้นวรรณะ จากการศึกษาข้อมูลรูปแบบของกระบวนลวดลายสำหรับการปักตกแต่งบนผืนผ้า และเครื่องแต่งกาย จำแนกหมวดหมู่ออกเป็น 5 กลุ่ม ตามรายละเอียด ดังนี้

1) กลุ่มสัญลักษณ์กษัตริย์และราชสำนัก ที่สืบทอดจากราชสำนักและเจ้านายชั้นสูง ซึ่งลวดลายการปัก เช่น ตราสัญลักษณ์ประจำพระองค์ พระปรมาภิไธย สัญลักษณ์ประจำราชวงศ์ เป็นต้น
2) กลุ่มลายไทย และลายไทยประยุกต์ เป็นลวดลายที่เกิดจากการผูกลายจากแม่แบบมาตรฐานทางศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ลวดลายทางสถาปัตยกรรมไทย จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย เป็นต้น อาทิ ลายกนก ลายกระจัง ลานก้านคด ลายหน้าสิงห์ เป็นต้น
3) กลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา หรือดอกไม้มงคล ที่มาจากดอกไม้มงคลที่มีความหมายแสดงถึงความดีงาม เช่น ดอกบัว ดอกพุดตาน ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น
4) กลุ่มลวดลายสัตว์มงคล จะแบ่งออกเป็นกลุ่มลวดลายสัตว์ในวรรณคดี เช่น พญานาค ครุฑ หงษ์ ช้างเอราวัณ เป็นต้น และกลุ่มลวดลายสัตว์มงคลหรือนักษัตรประจำปีเกิด เช่น ช้าง ม้า กระต่าย เป็นต้น
5) กลุ่มลวดลายภาพประกอบ เป็นการปักภาพประกอบเล่าเรื่อง จัดทำในวาระโอกาสพิเศษ เช่น ภาพปักอีสปกรณัม ภาพประกอบนิทาน เป็นต้น (หน่วยปฏิบัติงานวิจัยแฟชั่นและนฤมิตศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559) ดังตารางที่ 1 สรุปกลุ่มลวดลายของหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

ตารางที่ 1 กลุ่มลวดลายของงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

กลุ่มลวดลาย	รูปภาพ	รายละเอียด
1. สัญลักษณ์กษัตริย์และราชสำนัก		◆ตราสัญลักษณ์ประจำพระองค์ ◆พระปรมาภิไธย ◆สัญลักษณ์ประจำราชวงศ์ ◆สัญลักษณ์พระมหากษัตริย์
2. ลายไทย และลายไทยประยุกต์		ลายศิลปะไทย ที่ใช้ในงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ อาทิ ลวดลายงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม
3. ลายพรรณพฤกษา		ลายดอกไม้มงคล ที่มีความหมายแสดงถึงความดีงาม อาทิ ดอกบัว ดอกพุดตาน และดอกโบตั๋น
4. ลายสัตว์มงคล		ลวดลายสัตว์ในวรรณคดี นวนิยาย นักษัตรประจำวันเกิด อาทิ มังกร ครุฑ พญานาค หงส์ และช้าง
5. ลายภาพประกอบ		การปักที่เล่าเรื่องต่าง ๆ จัดทำในวาระหรือโอกาสพิเศษ อาทิ ภาพปักอีสปกรณัม

สรุปตารางภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่างานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณนั้น มีการใช้กลุ่มลวดลายหลากหลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ในการใช้งาน เครื่องทรง เครื่องประดับตกแต่ง หรือในงานราชพิธีต่าง ๆ การปักประดับตกแต่งด้วยวัสดุโลหะมีมูลค่า ดิ้นทอง ดิ้นเงิน และไหมสี แบ่งตามฐานันดรศักดิ์ และสื่อสารถึงความเป็นมงคล

วัสดุงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ

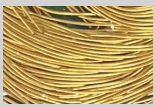
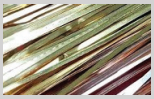
งานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ ตามหลักฐานเรื่องวัสดุในงานปักผ้าของไทย พบว่า กรรมวิธีการปักประดับตกแต่งบนผืนผ้า โดยใช้วัสดุต่าง ๆ สามารถแบ่งรูปแบบการปักตามวัสดุที่ปักออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การปักไหม หรือที่เรียกว่า การปักไหมน้อย เป็นเทคนิคการปักซอยของเส้นไหมตกแต่งลงบนผืนผ้าด้วยไหมสีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงลวดลายที่มีความละเอียดความประณีต ความโดดเด่นของผลงานด้วยความงามที่มีสีสันสมจริง ได้รับอิทธิพลการปักเส้นไหมมาจากจีน 2) การปักดิ้น เป็นการปักตกแต่งบนผืนผ้า โดยใช้วัสดุที่ทำมาจากโลหะ มีมูลค่าเป็นทองคำหรือเงิน รูปทรงต่าง ๆ ใช้เข็มเย็บปักขึ้นลงเป็นการยึดดิ้นเดินตามลวดลายที่กำหนดไว้ให้แนบสนิทกับผืนผ้า ได้แก่ ดิ้นเงิน ดิ้นทอง (โลหะที่ดึงเป็นเส้นแล้วนำมาขดเป็นเกลียวเหมือนลวดสปริง เช่น ดิ้นข้อ ดิ้นมัน ดิ้นด้าน ดิ้นโปร่ง) แล่ง (โลหะที่รีดเป็นเส้นแบนเหมือนเส้นตอกที่ใช้ในการจักสาน) เลื่อม (การนำเส้นโลหะที่ตัดแล้วนำมาตีให้เป็นรูปวงกลมแบนหรือนูน) และเส้นไหมเงินหรือไหมทอง ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียต้องอาศัยความรู้ความชำนาญในการปักเป็นอย่างดี การปักดิ้นเป็นการเพิ่มความงดงามให้กับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่ใช้สวมใส่หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งมีกรรมวิธีการปักที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของดิ้นแต่ละชนิด นอกจากการปักไหมและวัสดุที่ทำจากโลหะนั้น จะมีการปักด้วยทองเทศ การปักด้วยปีกแมลงทับ เป็นการนำปีกของแมลงทับ มาทำเป็นรูปทรงกลมหรือเหลี่ยมตามลวดลายที่ต้องการนำไปใช้ปักตกแต่ง พบเห็นทั้งบนผ้าทรงสะพัก ผ้าสมรดหรือผ้าคาดเอว และเชิงสนับเพลาของเจ้านายชั้นสูง (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2555)

กรรมวิธีการปักผ้าแบบดั้งเดิม

การปักผ้าแบบดั้งเดิม เป็นการปักประดับตกแต่งบนผืนผ้าด้วย ดิ้นทอง ดิ้นเงิน แล่ง เลื่อม ไหมน้อย และปีกแมลงทับ โดยแบ่งออกเป็น 5 แบบ ตามลักษณะของวัสดุปัก คือ 1) การปักดิ้นข้อ กรรมวิธีจะใช้การหักดิ้นข้อ เป็นการวางกำหนดขอบเขตภายนอกของลวดลายที่กำหนดไว้ โดยใช้ดิ้นข้อวางตามลายกรึงด้วยด้ายเส้นเดียวในระยะห่างที่เท่า ๆ กัน 2) การ

ปักดิ้นโปร่ง มีลักษณะเป็นเหลี่ยมโปร่ง มีความยืดหยุ่น ใช้สำหรับการถมลายให้เต็ม จะใช้เส้นด้ายคู่ในการปัก 3) ดิ้นมันและดิ้นด้าน ใช้สำหรับการเดินเส้นเกลียว ในลวดลายหรือใช้ในการหนุนลายให้มีมิติขึ้น จะใช้เส้นด้ายคู่ในการปัก 4) แล่ง เป็นโลหะแบบบาง ๆ มีความเงา ใช้ในการสานขัดกันให้เป็นยอดแหลม เรียกว่า นมสาว หรือใช้ถมลายให้เต็ม จะใช้ด้ายเส้นเดียว 5) เลื่อม ปักร่วมกับดิ้น หรือเกสรดอกไม้ 6) ปักแมลงทับ ตัดตามรูปทรงที่ต้องการ ใช้ปักบนผืนผ้า 7) ไหมสี ใช้ปักตามลวดลายที่กำหนด ดังตารางที่ 2 การวิเคราะห์วัสดุที่ใช้ในงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์วัสดุที่ใช้ในงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย

ภาพประกอบ	วัสดุ	สี	ลักษณะ	คุณสมบัติ
	ดิ้นข้อ	ทอง เงิน	เป็นเส้นโลหะกลม ขนาดเล็กขด แบบลวดสปริงแน่นติดกัน มีความมันวาว	ใช้ปักเดินเส้นขอบลาย เป็นวิธีการกำหนดขอบเขตของลวดลายปัก วิธีการปัก: จะใช้เส้นด้ายเส้นเดียว
	ดิ้นมัน	ทอง เงิน	เป็นเส้นโลหะกลมขนาดเล็กขด มีความมันวาว ขดแบบลวดสปริงแน่นติดกัน มีความละเอียดมาก คล้ายเป็นหลอดเล็ก ๆ	ใช้สำหรับเดินเกลียว ในลวดลาย วิธีการปัก: จะใช้เส้นด้ายเส้นคู่
	ดิ้นด้าน	ทอง เงิน	เป็นเส้นโลหะกลมขนาดเล็กขด แบบลวดสปริงเช่นเดียวกับดิ้นข้อ แต่มีความมันวาวน้อยกว่า และมีความยืดหยุ่นมากกว่า	ใช้สำหรับเดินกลียว ในลวดลาย วิธีการปัก: จะใช้เส้นด้ายเส้นคู่
	ดิ้นโปร่ง	ทอง เงิน	เป็นเส้นโลหะแบนเล็ก แต่จะใหญ่กว่าดิ้นมัน เป็นขดแบบลวดสปริงแบบโปร่งหลวม ๆ	ใช้สำหรับการถมลายให้เต็ม วิธีการปัก จะใช้เส้นด้ายเส้นคู่
	แล่ง	ทอง	เส้นโลหะแบนบาง ๆ	ใช้แล่ง 2 เส้น นำไปสานขัดกันให้เป็นยอดแหลม เรียกว่า “นมสาว” ใช้สำหรับเดินเส้นแทนการเกลียว วิธีการปัก จะใช้เส้นด้ายเส้นเดียว
	เลื่อม	ทอง เงิน	เป็นแผ่นโลหะกลม แบน หรือนูน มีรูตรงกลาง	ใช้เดินเส้นตรงกลางขนาบด้วยดิ้นข้อหรือนมสาว หรือเกลียว ดิ้นด้าน ดิ้นมัน เป็นการคั่นลาย เรียกว่า “ลูกขนาบ” หรือใช้ปักส่วนกลางของเกสรดอกไม้ วิธีการปัก: จะใช้เส้นด้ายเส้นเดียว

	ไหมสี	หลากสีสัน	เป็นเส้นไหมสีต่าง ๆ	ใช้ปักบนผืนผ้า ตามลวดลายที่กำหนด หรือใช้ปักแทนอัญมณีภายในดิ้นข้อ
	ปีกแมลงทับ	เขียวปีกแมลงทับ	ใช้ตัดเป็นรูปทรงกลม สี่เหลี่ยม หรือหยดน้ำ	ใช้ปักบนผืนผ้า ตามตำแหน่งที่กำหนด จะใช้คู่กับไหมปักสีทอง

สรุปตารางภาพที่ 2 การวิเคราะห์วัสดุที่ใช้ในงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย วัสดุหลักจะเป็นวัสดุที่ทำจากโลหะ มีมูลค่า กลุ่มดิ้นข้อ ดิ้นมัน ดิ้นด้าน ดิ้นโปร่ง แล่ง เป็นโลหะเส้นกลม แบน ลักษณะเป็นสปริง และเลื่อม เป็นแผ่นโลหะลักษณะกลม และเทคนิคการปักซอยของเส้นไหมด้วยไหมสีต่าง ๆ ส่วนปีกแมลงทับ ใช้ปักตกแต่งเสริมเพิ่มเติมผสมผสานในวัสดุอื่น ๆ

บทสรุป

สรุปผลจากข้อมูลการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณของไทย เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ทางมรดกภูมิปัญญาหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) อัตลักษณ์คุณค่าด้านความงาม การสร้างงานหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณซึ่งเป็นงานที่มีเสน่ห์ ความประณีตวิจิตรงดงาม แสดงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม 2) ลวดลาย เป็นกลุ่มลวดลายในการปักตกแต่ง มีข้อกำหนดของการใช้ลวดลาย อาทิ ตราสัญลักษณ์ประจำพระองค์ พระปรมาภิไธย สัญลักษณ์ประจำราชวงศ์ เพื่อบ่งบอกตามฐานันดรศักดิ์ 3) วัสดุ ที่ใช้งานปักผ้าแบบโบราณเป็นวัสดุโลหะมีมูลค่า ราคาแพง อาทิ กลุ่มดิ้นข้อ ดิ้นมัน ดิ้นด้าน ดิ้นโปร่ง แล่ง และเลื่อม สีทองและสีเงิน ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงแตกต่างจากงานปักแบบอื่น ๆ ทั้งกระบวนกรรมวิธีการปักที่ต้องผ่านการเรียนรู้ ฝึกฝนจนความชำนาญ ถึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานออกมาอย่างงดงามได้

การรวบรวมองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของหัตถศิลป์ผ้าปักโบราณ ที่มีคุณค่าเชิงสุนทรียะของงานหัตถศิลป์ เพื่อให้ตระหนักถึงมรดกภูมิปัญญาไทย ปลุกจิตสำนึกการอนุรักษ์ หวงแหน และรักษาทรัพยากรมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย เกิดการเรียนรู้ ฟื้นฟู พัฒนาสร้างสรรค์ ต่อยอดทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2555). *สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับงานประณีตศิลป์*. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.(2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. รุ่งศิลป์การพิมพ์.

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ (2566). *ทำไมต้องรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม*. https://shorturl.asia/dRoUF.

ชัยณรงค์ ศรีรักษ์. (2565). แนวทางจัดการคุณค่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อสร้างความยั่งยืน พื้นที่ชุมชนลุ่มแม่น้ำสุพรรณบุรี ประเทศไทย. *กระแสวัฒนธรรม, 23* (44).

ฐานเศรษฐกิจ. (2565). *ฉลองพระองค์บรมราชภูษิตาภรณ์*. https://www.thansettakij.com/general-news/399539.

ปรีดา บุญยรัตน์. (2560). *วิจัยเชิงปฏิบัติการ การสร้างสรรค์งานปักผ้าจากรูปแบบไทยประเพณีโดยใช้สื่อผสมเป็นผลงานศิลปะร่วมสมัย : แสดงความงามในเอกภาพแห่งสภาวการณ์ความเปลี่ยนแปลงของลวดลายตามการคลี่คลายแปรเปลี่ยนและจัดวางรูปทรง*. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559. สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. (2559). http://book.culture.go.th/newbook/ich/ich2559.pdf

วรพงศ์ ผูกภู่. (2562). *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ความรู้ของมนุษยชาติ*. https://shorturl.asia/RcJKB

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2559). *พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ*. เมืองโบราณ.

ศิวรี อรัญนารถ และศมิสสร สุทธิสังข์. (2562). หัถตศิลป์ผ้าปักไทย-เวียดนาม : ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและวิถีชีวิต. *มหาวิทยาลัยศิลปากร, 39* (2).

หน่วยปฏิบัติงานวิจัยแฟชั่นและนฤมิตศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2559). โครงการภูมิปัญญาผ้าอาเซียน:อัตลักษณ์และทุนวัฒนธรรมของไทย-ลาว-เวียดนาม สู่ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมสร้างสรรค์. ภายใต้โครงการยุทธศาสตร์การวิจัยเชิงลึกกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช คลัสเตอร์อาเซียนศึกษา.

The United Nations Education, Scientific and Cultural Organization. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/convention#part3.